

казання. то это уже будет не уголовно-исполнительное, а пенитенциарное право. существование которого, на мой взгляд, проблематично. потому что еще в двадцатые годы было отмечено, что "при современном состоянии наук обладать пенитенциарными знаниями в целом криминалист не в состоянии. Для этого ему пришлось бы одновременно быть и психологом, и врачом, и психиатром, и инженером, и агрономом, и педагогом" (3, с. 8).

Правопознание реализации кары требует, чтобы наука, изучающая сущность деятельности по исполнению наказаний, раскрывающая содержание этой деятельности, закономерности функционирования и развития уголовно-исполнительной системы, именовалась только уголовно-исполнительным правом.

Список литературы: 1. Ворожцов В.П., Москаленко А.Т., Шубина М.П. Гносеологическая природа и методологическая функция научной теории. - Новосибирск: Наука, 1990. 2. Дышлевый П.С., Найдыш В.М. Материалистическая диалектика и проблема научных революций. - К.: Наук. думка, 1981. 3. Исаев М.М. Основы пенитенциарной политики. - М.-Л.: Госуд. изд-во, 1927. 4. Климов В.Я. Диалектика практики и познания. - М.: Высш. шк., 1991. 5. Степанюк А.Ф. Структурно-функциональная характеристика деятельности по исполнению наказаний. Проблемы законности: Респ. междувед. науч. сб. - Вып.31.-Харьков: Нац. юрид. акад.Украины, 1996. 6. Уголовное право на современном этапе: Проблемы преступления и наказания. Под ред. Белеева Н.А., Глистина В.И., Орехова В.В.- СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. 7. Философская энциклопедия.- Т.3.- М.: Сов. энцикл., 1960. 8. Философский энциклопедический словарь.-М.: ИНФРА-М, 1997. 9. Фофанов В.П. Социальная деятельность как система.- Новосибирск: Наука, 1981. 10. Юдин Э.Г. системный подход и принцип деятельности. - М.: Наука, 1978.

В.В. Голина, д-р юрид. наук

ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА І ПОПЕРЕДЖЕННЯ

У загальному виді жіноча злочинність являє собою сукупність злочинів, які скоюються жінками. Це не означає, що ці злочини вчиняються лише жінками, хоча у кримінальному кодексі України передбачений склад злочину, спеціальним суб'єктом якого є виключно жінка (ст. 96 КК України). Жіноча злочинність — складова частина усієї злочинності і підкоряється загальним її закономірностям та змінам. Традиційне у кримінології відокремлення і вивчення

жіночої злочинності обумовлено тим, що вона має певні особливості. пов'язані як з біологічним, так (значною мірою) і соціальними факторами. За цілою низкою біологічних, психологічних та соціальних факторів жінка природно й історично покликана виконувати специфічні функції і ролі, які обмежують коло її зовнішніх зв'язків та життєву активність, відбиваються на формуванні її свідомості і типу реагування на кримінологічний вплив зовнішнього середовища, визначають форми поведінки. У порівнянні з чоловічою жіночій злочинності притаманні такі риси, як більша стабільність її кількісно-якісних показників, певна структурна одноманітність, менші прояви агресивності, жорстокості, вандалізму тощо. Зі зміною соціальних умов і способу життя, ролі жінки в ньому, ступеня її включення у соціальний процес, гостроти реагування держави на допустимі форми поведінки змінюється і кримінологічна характеристика жіночої злочинності. У структурі осіб, які скоїли злочини, за статтю переважають чоловіки. Вони складають у середньому 83% усіх виявлених злочинців. Так, якщо у 1972 р. частка чоловіків серед усіх злочинців становила 80%, а жінок 20%, у 1993 р., відповідно, 86% і 14%. то у 1995-1996 рр. питома вага жінок складала 17.5%, а у 1996 р. було виявлено понад 59 тис. жінок-злочинниць (4, с. 22, 23).

Для жіночої злочинності притаманні певні особливості, зокрема, переваження таких корисливих злочинів, як крадіжки приватного майна (до 15%), обман покупців і замовників (14%), розкрадання державного або колективного майна шляхом крадіжки (до 10%), спекуляція (до 7%), шахрайство та ін. (4, с. 23). Значна більшість цих злочинів має безпосереднє відношення до тієї роботи, яку виконували жінки. Насильницькі злочини нехарактерні для жіночої злочинності і найчастіше скоюються у сімейно-побутовій сфері. Але в останні роки проявляється негативна тенденція різкого зростання числа жінок, які притягаються до кримінальної відповідальності за тяжкі насильницькі злочини проти життя й здоров'я особи, за корисливо-насильницькі злочини (грабежі, розбої), за злочини, пов'язані з наркотиками (11). Мотивами вбивств і тяжких тілесних ушкоджень стають прагнення вирішення сталих конфліктів, помста, ревності, іноді користь. Убивство матір'ю своєї новонародженої дитини вчиняється перш за все заради збереження фактичних шлюбних відносин та ін. За даними вибіркового дослідження сімейно-побутових злочинів, проведеного в Україні у 80-х роках, питома вага жінок, які скоїли навмисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження середньої тяжкості, легкі тілесні ушкодження, складає, відповідно

7%, 3.5%, 19.7% і 20%. Показовим є той факт, що доля жінок у злочинах, які спричинили легкі ушкодження, у 5.7 разів більша за долю у злочинах, які викликали тяжкі тілесні ушкодження. Ці дані свідчать про те, що сімейно-побутові правопорушниці вчиняють, як правило, менш суспільно небезпечні злочини, аніж чоловіки (7, с. 96). Жертвами сімейно-побутових злочинів, скоєних жінками, стають чоловіки, діти, сусіди, співмешканці, родичі, друзі та знайомі. За деякими спостереженнями в організації убивств "на замовлення" родичів, як це не дивно, пріоритет належить жінкам (10, с. 43). Питання про місце алкоголю в системі обставин, маючих помітний зв'язок зі структурою жіночої злочинності, є особливо актуальним тепер, оскільки в алкогольний полон попадає все більше жінок. Заради алкоголю вчиняються крадіжки, грабежі, розбої. Значну групу злочинів, які скоюють жінки-алкоголички, становлять крадіжки приватного майна. Тут характерним є ненасильницький спосіб його заволодіння.

Після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі багато жінок стають (особливо на сьогодні) соціально-неадаптованими, що пояснюється повною самотністю, відсутністю житла і роботи, сімейних та родинних зв'язків. Наслідком цього є рецидив злочинів. Спеціальний рецидив найбільш поширений серед жінок-алкоголичок і становить понад 40%.

Вивчення особи жінки-злочинниці має важливе значення для визначення причин і умов жіночої злочинності. Даній категорії осіб властива єдність як деяких загальних для всіх злочинців рис, так і специфічних — соціальних і біологічних, що вирізняє їх з основного загалу правопорушників. Біологічні особливості жінок, обумовлюючи або в певних випадках обмежуючи кількісні показники окремих видів злочинів, не виступають головними відзнаками у поясненні детермінації злочинів. І все ж слід ураховувати, що жінки виявляються, наприклад, менш захищеними психологічно від різних ускладнень у їх житті. Основну масу злочинниць, які перебувають у місцях ув'язнення, становлять жінки від 20 до 40 років (понад 70%), що пов'язано зі зміною соціального статусу жінок, їх соціальною незахищеністю, безробіттям, професійною зайнятістю та становищем у сім'ї. Понад 1/3 жінок одружені, останні незаміжні або вдови. Для жінок-злочинниць характерна середня і середньо-спеціальна освіта (до 80%). Зростає чисельність злочинниць, які мають вищу освіту. Освітній рівень жінок завжди був вищий за чоловічий, що характерно для населення взагалі. Переважна більшість жінок пра-

цездатні. Перед арештом працювало понад 40% злочинниць, але значна кількість працездатних і молодих жінок не працювали і не навчалися. Серед злочинниць робітниці і працівники сільського господарства складають 40%; незначна кількість службовців і тих, хто навчається. Зростає число злочинниць-підприємниць.

Однією з найпоширеніших правових і морально-психологічних рис жінок-злочинниць є судимість, алкогольна і наркотична залежність. Яскравим прикладом може бути склад засуджених в установі виконання покарання (УВП-54) м. Харкова, де у 1997 р. відбуває покарання понад 2800 жінок-злочинниць за різні злочини, але більшість з них — за навмисне вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, крадіжки приватного майна, наркотики (всього 82,6%). За даними УВП-54 м. Харкова приблизно 30% засуджених жінок — алкоголічки, 33% — наркоманки, тобто 63% ув'язнених суд призначив примусове лікування від алкоголізму і наркоманії.

Серед засуджених збільшується доля іноземок та осіб без громадянства, що пояснюється, зокрема, їх незаконним проникненням в Україну.

Що стосується кримінально-правової характеристики засуджених жінок, то переважній їх більшості призначено покарання у межах від 1 до 5 років позбавлення волі. Доля раніши судимих дорівнює 70%. Це теж тривожне явище, тому що адаптаційні можливості жінок-злочинниць значно нижчі, аніж злочинців-чоловіків. Більшість з жінок втрачають зв'язок з сім'єю, дітьми, роботою, не мають житла, засобів для існування, хворі. Соціально-правовий портрет жінки-злочинниці має драматичний вигляд. Не просто вирішується проблема її реабілітації і повернення до суспільства.

Кримінологічна характеристика жіночої злочинності, її істотна відмінність від чоловічої логічно підводять до думки про вплив на цю відмінність біологічного чинника. Відомо, що про його роль у формуванні особи людини, у тому числі особи злочинця, у кримінологічній літературі існує декілька точок зору

Прихильники антропологічної школи у кримінології наполягали на тому, що різниця кримінологічних показників жіночої і чоловічої злочинності обумовлена генетичною природою жінки, певною мірою її "біологічною недорозвиненістю" (5, с. 50).

Зараз, мабуть, ніхто не заперечує проти того положення, що біологічні і психічні властивості жінки відіграють певну роль у формуванні її особи. Більшість сучасних дослідників проблеми особи, особистості взагалі схильні стверджувати, що особа — це соці-

ально-біологічний продукт даної епохи. Особа людина постійно формується (або деградує) під впливом біологічних, психологічних та соціальних обставин. Що ж до природжених або придбаних за часом різних за природою тілесних і духовних пороків, спадкових аномалій і хвороб, деяких акцентуацій особистості, то вони, зрозуміло, обтяжують формування і пристосування до життя особи взагалі і жінки зокрема. Але й вони у більшості самостійно теж не можуть бути “володарями” вибору варіантів її поведінки. Походження жінок-садисток, жорстоких убивць, особливо небезпечних рецидивісток, свідомість яких знаходиться десь на грані неосудності, — все ж рідке явище, хоча такі випадки трапляються. Але це — виключення, а не показник.

Ще у XIX ст. представники соціологічної школи у кримінології пояснювали меншу чисельність злочинних проявів у жінок їх фізичною слабкістю, відчуженістю від життя більшою замкненістю у колі сімейних обов'язків тощо (З, с. 78). Зрозуміло, що фізичні можливості для реалізації наміру на вчинення, наприклад, насильницького злочину у жінки обмежені у порівнянні з чоловіком. У ході сімейно-побутових сварок чи іншої природи суперечок жінка, звичайно, не може задати чоловіку істотної шкоди. Але в той же час не слід забувати про те, що для жінок типовим є скоєння злочинів зі заздалегідь обдуманим наміром. Згідно з даними, 60% убивств були вчинені жінками із заздалегідь обдуманим умислом. У чоловіків відповідний показник складає 42% (12, с. 56). Давно було звернено увагу на те, що при подібних убивствах, як правило, відсутній опір з боку жертви, і тому вони більш легкі для слабкішої фізичної статі.

Що стосується вчинення жінками корисливих злочинів, то тут фізичні можливості суттєвої ролі не відіграють. Певна обмеженість жінки сімейним колом, її невтручання в інтенсивне соціальне життя, безсумнівно, стримують зростання жіночої злочинності. Але тенденція подальшої емансипації жінки, більш активне її включення у матеріальний і духовний процес життєдіяльності, різні соціальні мікрогрупи, у тому числі з антисупільною спрямованістю, ведуть до соціального перетворення жіночої природи, до деформації і деморалізації особи. Як результат — зростання жіночої агресивності, корисливості, різкості, схильності вирішувати життєві проблеми за допомогою злочину. І хоча питома вага жіночої злочинності залишається відносно невеликою, однак вона змінюється і кількісно, і якісно.

Отже, злочинна поведінка жінки, як і її правомірна пове-

дінка, обумовлені не її біологічною статтю, а соціальними умовами. Наше життя недосконале і не сприяє тільки законопослушній поведінці. Як показують численні приклади, жінка все більше засвоює ті форми суспільної поведінки, які раніше були прерогативою чоловіків. Негативні стандарти поведінки, які характерні для чоловіків-злочинців (зловживання спиртними напоями, наркотиками, паразитизм, аморальність, бездуховність тощо), стають все більш притаманними і жінці-злочинниці.

Таким чином, суцього біологічні особливості жінок (у порівнянні з чоловіками), визначаючи або у деяких випадках обмежуючи кількісно-якісні показники окремих видів злочинів, самі по собі не виступають у ролі причин їх скоєння. Розглядати феномен жіночої злочинності (як і її незначну поширеність) тільки через призму її біологічної обумовленості навряд чи правильно. Це мало що дає для розуміння злочинності серед жінок і для організації боротьби з цим негативним явищем.

У кримінологічній літературі (Антонян Ю.М., Голоднюк М.М., Крупка Ю.М., Серебрякова В.О., Явчуновська Т.М. та ін.) відзначається, що головними негативними явищами, з якими пов'язана жіноча злочинність та її постійне зростання, виступають: а) інтенсивна участь жінок у суспільному виробництві; б) істотне послаблення основних соціальних інститутів (у першу чергу сім'ї); в) напруга в суспільстві, поява конфліктів і ворожнечі між людьми; г) поширення таких явищ, як п'янство, алкоголізм, аморалізм, наркоманія, проституція, психопатія, бродяжництво, паразитизм, цинізм, глум над людиною, кулачне право тощо.

Емансипація, поступове втілення у життя демократичних принципів та деякі інші соціальні обставини потягли за собою більш активну участь жінок у суспільному виробництві і громадській діяльності. У багатьох галузях народного господарства, науки, здоров'я, мистецтва, культури, освіти тощо жінки складають переважну більшість. Чимало жінок займають різні керівні посади, а в останній час зросла їх чисельність у підприємстві і бізнесу. Відомо, що соціалізація людини здійснюється через засвоєння і сприйняття нею певних законів, моральних вимог, системи цінностей. Зло, насильство, порнографія, бездуховність перетворились у буденні явища і процеси і незрідка превалюють над законослухняністю, гуманізмом, справедливістю, добротою, скромністю, гідністю. Разом з тим багато жінок виконують тяжку, малокваліфіковану роботу. Непрестижність праці, відсутність належної освіти і кваліфікації, безробіття,

недостатній інтелектуальний рівень, соціальна безперспективність, сімейно-побутові негаразди негативно впливають на фізичний і психічний стан жінок. Провокуючим є становище жінки з малозабезпечених і незабезпечених сімей, члени яких часто і самі безробітні.

Сім'я глибоко впливає на формування особистості жінки, її поведінки — як позитивної, так і негативної. Існує причинна залежність між сімейним неблагополуччям і характеристикою особи майбутніх злочинниць. 70% дівчат-злочинниць — з неблагополучних сімей, 5% — круглі сироти, 80% — до засудження ніде не вчилися і не працювали. Деякі в свої 17-18 років мають тільки декілька класів освіти або тільки у колонії навчаються читати (8, 13). Розпад сім'ї, особливо після засудження жінки до позбавлення волі, — це особиста трагедія, яка часто веде до її десоціалізації, деградації і злочинності.

Жінки набагато вразливіші до тих змін, які негативно впливають безпосередньо на виробничу і сімейно-побутову сфери. Джерелом більшості злочинів у цих сферах є погіршення матеріального становища і конфліктність, що виникає з повсякденних міжособистих стосунків. Буття і свідомість співвідносяться тут у діалектичній єдності.

Споживацтво, інфантилізм, насильство, алкоголізм, п'янство, наркоманія, аморалізм, проституція, бродяжництво, жебрацтво, психологічні і соматичні захворювання та інші негативні явища, на жаль, все більш уражають жінку. Жіноча злочинність стає переважно алкоголізованою і наркотизованою (9). Не треба виключати й свідому злочинну діяльність злісних рецидивісток і злочинниць-професіоналок.

Попередження жіночої злочинності — невіддільна частина системи попередження злочинності взагалі, хоча вона має свою специфіку. Головну роль у її попередженні відіграють соціально-економічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські та інші заходи, які є основою для оптимального вирішення проблеми сполучення суспільних, виробничих і сімейно-побутових інтересів жінок, для загальносоціального попередження злочинності.

Соціально-кримінологічне попередження жіночої злочинності виходить з тих обставин, які її детермінують особи злочинниць, а тому має певні особливості. Важлива роль у радикальному зменшенні жіночої злочинності належить передбаченню і своєчасному запобіганню виникнення і поширення криміногенних явищ, що детермінують злочинність жінок. Обмеження й усунення криміноген-

ного сімейного неблагополуччя, вкритимності, впливу кримінальної субкультури, алкоголізму, наркоманії, бездоглядності дітей, бродяжництва тощо — шлях до скорочення жіночої злочинності.

Індивідуальна робота по запобіганню злочинів з боку жінок по суті не відрізняється від такої ж діяльності серед чоловіків, але тут є своя специфіка. Ця робота повинна охоплювати ті сфери життєдіяльності жінок, у яких формуються їх негативні риси і які найчастіше викликають намір вчинити злочин. Це — сім'я, побут, виробництво. Мета запобіжних заходів — усунути ті умови, які сприяють виникненню злочинної мотивації, і спонукати особу до добровільної відмови від злочинної діяльності.

Для попередження незакінчених злочинів здійснюються заходи: а) спонукання до добровільної відмови від продовження злочину; б) обережності, які створюють умови, що включають продовження злочину; в) активного втручання, тобто оперативне припинення розпочатого злочину (2).

Список літератури: 1. Від суми і від тюрми. Голос України. - 1997. - 28 трав. 2. Голина В.В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: Навч. посібник. - К.: УМК ВО, 1989. 3. Кетле А. Человек и развитие его способностей. - СПб., 1865. 4. Кулик А.Г., Бобырь В.И. Общая тенденция преступности в Украине в 1972-1993 гг. и прогноз на ближайшие годы. Бюл. законодательства і юрид. практики. - 1994. - № 2. 5. Ломброзо Ч., Феррара Э. Женщина - преступница и проститутка. - К., 1902. 6. Марченко Б. Мрія, окроплена кров'ю Слобідський край. - 1997. - 20 вер. 7. Предупреждение семейно-бытовых правонарушений. Под ред. проф. Ф.А. Лопушанского. - М.: Наука, 1989. 8. Попович В. У злочинності юне обличчя. Слобідський край. - 1995. - 2 лист. 9. Романчук А. Наркоманія "гизкіша". Голос України. - 1997. - 2 лип. 10. Стуканов Р. Убийство по найму: тільки факти. Законність. - 1997. - № 5. 11. Шевченко В. Дівушки-убийци. Симои. - 1997. - № 13. - 31 бер. - 6 квіт. 12. Шестаков Д.А. Супружеские убийства как общественная проблема. - СПб., 1992. 13. Шевчук Ю. "Зона": Останнє танго з дитинством. Голос України. - 1997. - 15 бер.

В.М. Трубников, д-р юрид. наук

ПЕНИТЕНЦИАРНЫЕ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВАХ

В разные периоды времени в зарубежных странах особое внимание уделялось таким категориям, как преступление и наказание. Со временем в недрах науки уголовного права сформировались два течения (направления), которые в последующем оформились в